

Gilead

Marilynne
Robinson
Gilead
Roman

Vertaald door Henk Schreuder

Uitgeverij De Arbeiderspers
Amsterdam · Antwerpen

Copyright © 2004 Marilynne Robinson *all rights reserved*

Copyright Nederlandse vertaling © 2005 Henk Schreuder/
Uitgeverij De Arbeiderspers, Amsterdam

Oorspronkelijke titel: *Gilead*

Oorspronkelijke uitgave: Farrar, Straus and Giroux, New York

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van BV Uitgeverij De Arbeiderspers, Herengracht 370-372, 1016 CH Amsterdam.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from BV Uitgeverij De Arbeiderspers, Herengracht 370-372, 1016 CH Amsterdam.

Omslagontwerp: Steven van der Gaauw
Omslagillustratie: Layne Kennedy / Corbis

ISBN 90 295 6316 8 / NUR 302
www.arbeiderspers.nl

Voor John en Ellen Summers, mijn lieve vader en moeder

Ik zei gisteravond tegen je dat ik binnenkort weg zal zijn, en je zei: 'Waarheen?' en ik zei: 'Naar de Lieve Heer,' en je zei: 'Waarom?' en ik zei: 'Omdat ik oud ben,' en je zei: 'Ik vind je niet oud.' En je legde je hand in de mijne en zei: 'Je bent niet erg oud.' Alsof het daarmee opgelost was. Ik zei tegen je dat je een heel ander leven zou hebben dan ik, anders ook dan het leven dat je met mij gehad had en dat dat prachtig zou zijn, want er zijn vele manieren om een goed leven te leiden. En je zei: 'Mamma heeft me dat ook al gezegd.' En toen zei je: 'Lach niet!' omdat je dacht dat ik je uitlechte. Je stak je hand uit en legde je vingers op mijn lippen en keek me aan met die blik die ik nog nooit op het gezicht van iemand anders gezien heb behalve van je moeder. Een blik met een soort wilde trots, heel hartstochtelijk en streng. Ik ben altijd een beetje verbaasd dat mijn wenkbrauwen niet verschroeid zijn als ik een van die bliken heb doorstaan. Ik zal ze missen.

Het lijkt wat zonderling te veronderstellen dat de doden iets missen. Als je een volwassen man bent, als je dit leest – het is mijn bedoeling met deze brief dat je hem dan zult lezen – dan zal ik al lang dood zijn. Dan zal ik het meeste weten van wat er over dood zijn te weten valt, maar ik zal het vermoedelijk voor mezelf houden. Zo gaat het nu eenmaal.

Ik weet niet hoeveel keer mensen me gevraagd hebben hoe dat is: dood zijn, soms als het nog maar een paar uur zou duren voor ze er zelf achter zouden komen. Zelfs toen ik nog een jongeman was, vroegen mensen die zo oud waren als ik nu het me, ze hielden mijn handen vast en keken me met hun oude troebele ogen aan, alsof ze wisten dat ik het wist en me wilden *dwingen* het ze te zeggen. Ik zei altijd dat het zoiets was als thuiskomen. We hebben geen thuis op

deze wereld, zei ik dan, en dan liep ik terug naar dit oude huis en zette een pot koffie en maakte brood met een gebakken ei klaar en dikwijls luisterde ik in het donker naar de radio, als ik er een had. Herinner je je dit huis? Vast wel, een beetje. Ik ben opgegroeid in pastorieën. In deze heb ik het grootste deel van mijn leven gewoond en ik heb heel wat andere bezocht, omdat de vrienden van mijn vader en de meesten van onze kennissen ook in pastorieën woonden. En als ik er in die tijd over nadacht, wat niet al te vaak het geval was, vond ik dat deze de ergste van allemaal was, de tochtigste en de somberste. Ach, in die stemming was ik toen. Het is een prima oud huis, maar ik woonde er toen alleen. En dat maakte het vreemd voor me. Ik voelde me niet erg thuis in de wereld, om precies te zijn. Nu wel.

En nu zeggen ze dat mijn hart slecht is. De dokter had het over *angina pectoris*, wat haast een theologische klank heeft, zoals *miseri cordia*. Ja, dat kun je verwachten op mijn leeftijd. Mijn vader stierf op hoge leeftijd, maar zijn zusters werden daarentegen niet erg oud. Ik kan dus alleen maar dankbaar zijn. Het spijt me dat ik jou en je moeder haast niets na kan laten. Een paar oude boeken die geen mens wil hebben. Ik heb nooit noemenswaardig veel verdiend en ik heb nooit aandacht besteed aan het geld dat ik had. Het kwam absoluut niet in me op dat ik een vrouw en een kind achter zou laten, geloof me. Ik zou een betere vader geweest zijn als ik dat geweten had. Dan had ik wat voor je opzijgelegd.

Dat is het voornaamste dat ik je wil zeggen, dat ik het heel erg betreurt dat jij en je moeder zo'n moeilijke tijd doorgemaakt moeten hebben, zonder enige echte hulp van mij, behalve mijn gebed, en ik bid voortdurend. Ik bad toen ik nog leefde en ik doe het nu ook, als dat tenminste in het toekomstige leven ook zo gaat.

Ik kan je horen praten met je moeder, jij vraagt iets, zij geeft antwoord. Niet de woorden hoor ik, alleen jullie stemgeluid. Je hebt geen zin om te gaan slapen en elke avond moet ze je min of meer in slaap praten. Ik hoor haar nooit zingen, behalve 's avonds, uit de andere kamer, als ze jou in slaap wiegt. En ik hoor niet welk liedje ze zingt. Ze zingt heel zacht. Ik vind het erg mooi, maar ze lacht als ik dat zeg.

Ik weet in feite niet meer wat mooi is. Ik kwam laatst voorbij twee jongens op straat. Ik ken ze wel, ze werken in de garage. Ze komen

niet in de kerk, geen van tweeën, het waren gewoon twee aardige kwajongens, die elkaar moppen zaten te vertellen, die daar zaten, tegen de garagemuur, in de zon, terwijl ze een sigaret opstaken. Ze zijn altijd zo zwart van het vet en stinken zo naar benzine, dat ik niet snap dat ze zelf niet in de fik vliegen. Ze maakten over en weer opmerkingen, zoals ze dat gewoon zijn, en lachten op die ordinair manier van ze. En ik vond het mooi. Het is verbazingwekkend mensen te zien lachen, vooral als ze zich helemaal slap lachen. Soms verzetten ze zich er echt tegen. Dat zie ik in de kerk vaak genoeg. Daarom vraag ik me af wat het is en waar het vandaan komt en ik vraag me af wat het uit je naar buiten laat komen, zodat je moet lachen tot het over is, in zekere zin zoals huilen, denk ik, behalve dan dat lachen gauwer over is.

Toen ze me zagen aankomen, hielden ze natuurlijk op met moppen tappen, maar ik zag dat ze nog steeds naar elkaar lachten bij de gedachte aan wat die ouwe dominee ze bijna had horen zeggen.

Ik had wel tegen ze willen zeggen: ik houd net zo goed als een ander van een goeie mop. Het is vaak genoeg in mijn leven gebeurd dat ik dat had willen zeggen. Maar dat horen de mensen niet graag. Ze hebben liever dat je een beetje anders bent. Ik had wel willen zeggen: ik ben een stervende man en ik zal niet zo veel kans meer hebben om te lachen, in deze wereld althans. Maar daardoor zouden ze juist ernstig en beleefd geworden zijn, denk ik. Ik houd mijn gezondheidstoestand voor me zolang ik kan. Voor een stervende man voel ik me tamelijk goed en dat is een zegen. Natuurlijk weet je moeder het wel. Als ik me goed voelde, vergiste de dokter zich misschien, zei ze. Maar op mijn leeftijd is er een grens aan de mate waarin hij zich kan vergissen.

Dat is het vreemdste van dit leven, van predikant zijn. De mensen veranderen gauw van onderwerp als ze je zien aankomen. En soms komen diezelfde mensen je studeerkamer binnen en vertellen ze je de zonderlingste dingen. Er voltrekt zich heel wat onder de oppervlakte in het leven, dat weet iedereen. Heel wat slechtheid en angst en schuld, en zo veel eenzaamheid, ook waar je het helemaal niet verwacht.

Mijn moeders vader was predikant en ook de vader van mijn vader en diens vader voor hem, en die daarvoor weet niemand, maar ik durf de veronderstelling wel aan. Dat leven was hun tweede natuur, evenals voor mij. Het waren prima mensen, maar als er één ding is dat ik van hen had moeten leren maar niet geleerd heb, is het mezelf te beheersen. Dat is een wijsheid die ik me al lang geleden eigen had moeten maken. Zelfs nu, wanneer een onregelmatige pols me aan mijn einde laat denken, merk ik dat ik ongeduldig word omdat er een la vastloopt of omdat ik mijn bril kwijt ben. Ik zeg het je maar, dan kun je daar bij jezelf op letten.

Iets te veel boosheid, te vaak of op het verkeerde moment, kan meer bederven dan je je kunt voorstellen. En vooral: let op je woorden. 'Bedenk hoe weinig vuur er nodig is om een groot bos in brand te steken; ook de tong is een vuur.' En dat is waar. Toen mijn vader oud was, zei hij me dat in een brief die hij me stuurde. Die ik, zoals dat gaat, verbrand heb. Ik heb hem regelrecht in de kachel gegooid. Dat verraste me toen veel meer dan nu ik erop terugkijk.

Ik geloof dat ik hier een oefening in eerlijkheid doe. Ik zeg het met alle respect. Mijn vader was een man die handelde op grond van principes, zoals hij zelf altijd zei. Hij handelde uit trouw aan wat hij als de waarheid zag. Maar iets in de manier waarop hij ermee omging maakte hem van tijd tot tijd teleurstellend, en niet alleen voor mij. Ik zeg dit ondanks alle aandacht die hij me gaf bij mijn opvoeding, waarvoor ik hem heel erg dankbaar ben, al zou hij dat zelf niet willen horen, God hebbe zijn ziel. Ik weet zeker dat ik hem teleursteld heb. Dat is iets merkwaardigs, als je erbij stilstaat. Toch hadden we het beste met elkaar voor.

Ja, zien maar niet opmerken, horen maar niet verstaan, zoals de Heer zegt. Ik kan niet zeggen dat ik dat gezegde begrijp, zo vaak als ik het gehoord heb. Ik heb er zelfs over gepreikt. Het geeft gewoon een heel raadselachtig feit weer. Je kunt iets heel goed weten en er tegelijkertijd volkomen aan voorbijgaan. Een man kan zijn vader kennen, of zijn zoon, en toch kan er tussen hen niets anders zijn dan tegenigheid en liefde en wederzijds onbegrip.

Wat ik hiermee wil zeggen is dat mensen die op de een of andere manier met je te doen hebben, zullen veronderstellen dat je boos bent, en ze zullen boosheid zien in wat je doet, ook al leid je gewoon

rustig je zelfgekozen leven. Ze zullen je aan jezelf laten twijfelen, wat, afhankelijk van waar het om gaat, een grote verspilling is en tijdverlies. Ik wilde dat ik dat veel eerder begrepen had. Als ik er alleen al over nadenk, raak ik enigszins geïrriteerd. Irritatie is een vorm van boosheid, ik weet het.

Een groot voordeel van een godsdienstige roeping is dat ze je helpt je te concentreren. Ze geeft je een goed besef van wat er van je gevraagd wordt en eveneens van wat je evengoed kunt negeren. Als ik enige wijsheid verworven heb, dan is dit er een flink stuk van.

Je hebt ons huis nog geen zeven jaar gezegend, en tamelijk magere jaren ook, zo laat in mijn leven. Ik heb geen kans gezien om er iets aan te veranderen, om voor jullie beiden voorzieningen te treffen. Maar ik denk eraan en ik bid. Ik denk er heel veel aan. Ik wil graag dat je dat weet.

We hebben een mooie lente en dit is alweer een prachtige dag. Je was bijna te laat op school. We hebben je op een stoel gezet en je at een boterham met jam en onderwijl poetste je moeder je schoenen en kamde ik je haar. Je moest een bladzij sommen maken die je gisteravond al had moeten doen en je schreef ze aldoor over vanochtend, en je deed je best om de cijfers de goede kant op te laten kijken. Je bent net je moeder, zo serieus met alles. De oude mannen noemen je 'diaken', maar dat serieuze komt beslist niet van mijn kant van de familie. Ik was zoiets nog nooit tegengekomen voor ik haar ontmoette. Nou ja, afgezien dan van mijn grootvader. Het leek me half treurigheid, half woede en ik vroeg me af door wat in haar leven ze die uitdrukking in haar ogen gekregen had. En toen je een jaar of drie was, nog maar een klein ventje, kwam ik op een morgen de kleuterklas binnen en toen lag je daar op de vloer in je speelpakje en je probeerde uit te vinden hoe je een gebroken krijtje kon repareren. En je keek naar me op en je had precies die blik van haar. Ik heb vaak nog aan dat moment teruggedacht. Ik zal je zeggen, ik had soms de indruk dat je terugkeek door het leven, terug door problemen waarvan ik bid dat je die nooit zult krijgen, en me vroeg of ik zo goed wilde zijn mijn gedrag te verklaren.

'Je bent net als al die oude mannen in de bijbel,' zegt je moeder wel eens tegen me, en dat zou waar kunnen zijn als ik het klaar kon spe-

len honderdtwintig jaar te worden, misschien met een paar koeien en ossen en knechten en dienstmeisjes. Mijn vader heeft me een beroep overgedragen dat tegelijkertijd mijn roeping is. Maar het was een tweede natuur voor me, ik ben ermee opgegroeid. Dat zal voor jou naar alle waarschijnlijkheid niet zo zijn.

Ik zag een zeepbel voorbij mijn raam vliegen, bol en wiebelig, die overging in dat libellenblauw dat ze krijgen pal voor ze uiteenspaten. Dus ik keek naar beneden in de tuin en daar was jij, jij en je moeder, je blies bellen naar de poes, zo'n spervuur dat het arme beest helemaal opgewonden raakte van al die kansen. Ze sprong een gat in de lucht, onze onbekommerde Soapy! Sommige bellen dreven omhoog door de takken, boven de bomen uit zelfs. Jullie tweeën hadden je aandacht te veel bij de poes om de hemelse gevolgen van je aardse inspanningen te zien. Ze waren erg mooi. Je moeder had haar blauwe jurk aan en jij je rode bloesje en jullie zaten samen geknield op de grond met Soapy tussen jullie in en die opstijgende bellenpracht, en een heleboel gelach. O, dit leven, deze wereld.

Je moeder heeft je verteld dat ik bezig ben je afkomst te beschrijven, en je leek erg ingenomen met die gedachte. Welnu. Wat zal ik eens voor je vastleggen? Ik, John Ames, ben geboren in het jaar onzes Heren 1880 in de staat Kansas, als zoon van John Ames en Martha Turner Ames, als kleinzoon van John Ames en Margaret Todd Ames. Nu ik dit schrijf, ben ik zesenzeventig jaar en daarvan heb ik vierenzeventig jaar hier in Gilead, Iowa gewoond, afgezien van mijn studietijd op het college en het seminarie.

En wat zal ik je verder nog eens vertellen?

Toen ik twaalf jaar was, nam mijn vader me mee naar het graf van mijn grootvader. Op dat moment woonde mijn familie ongeveer tien jaar in Gilead, mijn vader diende daar de kerk. Zijn vader, die geboren was in Maine en in de jaren dertig van de negentiende eeuw naar Kansas gekomen was, heeft na zijn pensionering een aantal jaren bij ons gewoond. Toen is de oude man vertrokken om een soort rondreizend prediker te worden, dat dachten we in elk geval. Hij overleed in Kansas en is daar begraven, dicht bij een stad waar vrijwel

geen mens meer woonde. Droogte had de meesten verjaagd, degenen die niet al vertrokken waren naar plaatsen dichterbij de spoorlijn. Er was natuurlijk in het begin maar één stad daar, want het was Kansas en de mensen die er neerstreken waren zogenaamde Free-soilers,* die niet ver vooruitkeken. Ik gebruik de term 'godverlaten' niet vaak, maar dat woord komt bij me op als ik aan die streek terugdenk. Het kostte mijn vader maanden om uit te zoeken waar de oude man zijn einde gevonden had, heel veel brieven om inlichtingen aan kerken en kranten en dergelijke. Hij heeft er erg veel moeite voor gedaan. Eindelijk schreef er iemand terug en stuurde een klein pakje met zijn horloge en een verformfaaide oude bijbel en een paar brieven, enkele van de brieven, vernam ik later, die mijn vader geschreven had om informatie in te winnen, die de oude man zonder twijfel gekregen had van mensen die dachten dat ze hem ertoe bewogen hadden naar huis te gaan.

Het stemde mijn vader bitter dat de laatste woorden die hij tegen zijn vader gezegd had erg boze woorden geweest waren en dat er in dit leven geen verzoening tussen hen meer mogelijk was. Hij eerde zijn vader beslist, in het algemeen, en het was voor hem moeilijk te aanvaarden dat de dingen zo gelopen waren.

Het was in 1892, dus reizen was behoorlijk zwaar. We gingen zo ver we konden met de trein en daarna huurde mijn vader een wagen met een span paarden. Dat was meer dan we nodig hadden, maar het was alles wat we konden vinden. We namen een paar keer de verkeerde richting en verdwaalden, en we hadden zo veel moeite om de paarden steeds van water te voorzien, dat we ze op een boerderij in bewaring gaven en verder te voet gingen. De wegen waren trouwens verschrikkelijk, bedekt met een dikke laag stof waar ze bereden werden en vol hardgeblakerde sporen waar dat niet het geval was. Mijn vader had wat gereedschap in een jutezak bij zich, zodat hij kon proberen het graf een beetje op orde te brengen, en ik droeg wat we aan eten bij ons hadden, scheepsbeschuit en gedroogd vlees en een paar kleine gele appeltjes die we hier en daar langs de weg vonden en onze verschoning van overhemden en sokken, tegen die tijd allemaal vuil.

* Een asterisk verwijst naar de aantekeningen van de vertaler achter in dit boek.

Hij had eigenlijk niet genoeg geld toen, om die tocht te maken, maar het hield hem zo bezig dat hij niet kon wachten tot hij er voldoende voor gespaard had. Ik zei tegen hem dat ik ook mee wilde en hij accepteerde dat, al maakte dat het in veel opzichten moeilijker. Mijn moeder had gelezen hoe erg de droogte ten westen van ons was, en ze was absoluut niet blij toen hij zei dat hij van plan was me mee te nemen. Hij zei tegen haar dat het goed was voor mijn opvoeding, en dat was beslist zo. Mijn vader was vastbesloten het graf te vinden, alle ongemakken ten spijt. Nog nooit in mijn leven had ik me afgevraagd wanneer ik mijn eerstvolgende slok water zou krijgen en ik vind het een zegen dat ik me dat sedertdien nooit meer heb hoeven afvragen. Er zijn momenten geweest dat ik echt geloofde dat we gewoon zouden verdwalen en omkomen. Op een keer, toen mijn vader takken voor vuur verzamelde en op mijn armen legde, zei hij dat we net Abraham en Izak waren op weg naar de berg Moria. Ik had dat zelf ook al bedacht.

Het was daar zo slecht, dat we nergens voedsel konden kopen. We hielden stil bij een boerenhuis en vroegen de bewoonster of zij iets wist, en ze pakte een klein bundeltje uit een kast en liet ons een stel munten zien en bankbiljetten en ze zei: 'Het had net zo goed geld van de Geconfedereerde Staten kunnen zijn, zo veel heb ik eraan.' De winkel was gesloten en ze kon geen zout of suiker of meel krijgen. We verkochten haar iets van ons erbarmelijke gedroogde vlees – ik heb het nadien niet meer kunnen luchten of zien – in ruil voor twee gekookte eieren en twee gekookte aardappels. Ze smaakten heerlijk, ook zonder zout.

Toen vroeg mijn vader naar zijn vader en ze zei ja, zeker, hij was in de buurt geweest. Ze wist niet dat hij overleden was, maar ze had wel een idee waar hij vermoedelijk begraven was, en ze toonde ons wat er over was van de weg die ons er rechtstreeks heen zou brengen, geen drie mijl van waar we waren. De weg was overgroeid, maar als je eroverheen liep kon je de karrensporen zien. Daar groeiden de struiken lager, omdat de aarde nog hard geplet was. We liepen die begraafplaats twee keer voorbij. De twee of drie stenen die er stonden waren omgevallen en alles was overgroeid met planten en gras. De derde keer merkte mijn vader een paaltje van een hek op, dus we liepen erheen en we zagen een klein aantal graven, een rij van zeven,

acht misschien, en daaronder een halve rij, helemaal verdwenen onder dood, bruin gras. Ik herinner me dat de onvolkomenheid ervan me droevig stemde. In de tweede rij vonden we een aanduiding die iemand aangebracht had door een stuk schors van een paal af te pellen en er spijkers half in te slaan en ze dan om te buigen, zodat ze de letters REV AMES vormden. De R leek op een A en de S was een omgekeerde Z, maar er was geen misverstand mogelijk.

Tegen die tijd was het avond, en daarom liepen we terug naar de boerderij van die mevrouw en we wasten ons bij haar waterreservoir en dronken uit haar bron en sliepen in haar hooiberg. Ze bracht ons maïs-pap als avondmaal. Ik was erg op die vrouw gesteld, alsof ze mijn tweede moeder was. Ik was zo op haar gesteld, dat ik tot tranen toe geroerd was. We stonden voor het licht werd op om te melken en hout te hakken en een emmer water voor haar te halen en ze wachtte ons bij de deur op met een ontbijt van warme pap met zwarte-bessenjam en een lepel room erop, en we aten het staande op de stoep op, in de ochtendkille en het duister, en het was echt heerlijk.

Daarna gingen we terug naar de begraafplaats, niet meer dan een stukje grond met een half vergaan hek eromheen en een ingang met een ketting die verzwaard was met een koeienbel. Mijn vader en ik repareerden het hek zo goed we konden. Hij maakte de grond op het graf met zijn zakmes wat los. Toen besloot hij echter dat we weer terug moesten naar de boerderij om een paar schoffels te gaan lenen en het beter te doen. Hij zei: 'We moeten ook de graven van die andere mensen opknappen, nu we toch hier zijn.' Dit keer had de mevrouw een maaltijd van witte bonen voor ons klaargemaakt. Ik herinner me niet hoe ze heette, wat wel jammer is. Ze had een wijsvinger waarvan het eerste vingerkootje ontbrak en ze sliste als ze praatte. Toen leek ze me oud, maar ik denk dat het gewoon een boerenvrouw was die haar best deed haar fatsoen en haar gezonde verstand te bewaren, die haar best deed om in leven te blijven, zo uitputtend als het was, en moederziel alleen, daarginds. Mijn vader zei dat ze sprak alsof ze uit Maine afkomstig was, maar hij vroeg het haar niet. Ze snikte toen we haar gedag zeiden en veegde haar gezicht af met haar schort. Mijn vader vroeg haar of ze een brief had of een bericht dat ze ons mee wilde geven maar ze zei nee. Hij vroeg haar of ze zin had om mee te gaan maar ze bedankte ons en schudde haar hoofd

en zei: 'Ik heb mijn koe.' Ze zei: 'Ik red het wel, als het gaat regenen.'

Die begraafplaats was zo'n beetje de eenzaamste plek die je je kunt voorstellen. Als ik zou zeggen dat het terug naar de natuur was, zou je denken dat er een soort levenskracht van uitging. Maar het was er dor en geblakerd door de zon. Het was moeilijk je voor te stellen dat het gras ooit groen geweest was. Overal waar je een stap deed, vlogen bij bosjes kleine sprinkhanen op, met dat getsjirp van ze, net of er een lucifer wordt afgestroken. Mijn vader deed zijn handen in zijn zakken en keek om zich heen en schudde zijn hoofd. Toen begon hij de struikjes terug te snoeien met een sikkkel die hij meegebracht had en we zetten de merktekens overeind die omgevallen waren. De meeste graven waren alleen afgebakend met stenen, zonder namen of data of ook maar iets erop. Mijn vader zei me voorzichtig te zijn met waar ik liep. Hier en daar waren kleine graven die ik eerst niet gezien had, of waarvan het niet tot me doorgedrongen was dat ze er lagen. Ik wilde er beslist niet overheen lopen, maar pas toen ik de planten gekortwiekt had, kon ik zien waar ze lagen en toen besepte ik dat ik op sommige ervan gestapt had en ik vond het heel akelig. Alleen toen ik nog een kind was, heb ik op die manier schuld gevoeld, en medelijden. Ik droom er nog van. Mijn vader zei altijd dat wanneer iemand sterft, het lichaam alleen maar een pak oude kleren is die de geest niet meer nodig heeft. Maar wij hadden onszelf half omgebracht om een graf te zoeken, en we letten zo nauwlettend op als we maar konden waar we onze voeten zetten.

We werkten een hele tijd door om de zaken op orde te brengen. Het was heet en er was veel rumoer van sprinkhanen en van de wind die in het droge gras ritselde. Daarna strooiden we zaden uit, bergamot en rudbeckia en zonnebloemen en korenbloemen en lathyrus. Zaden die we in onze tuin verzameld hadden. Toen we klaar waren, ging mijn vader op de grond zitten naast zijn vaders graf. Hij bleef er een hele tijd zitten, hij plukte aan de strohalmpjes die er nog stonden en wuifde zich koelte toe met zijn hoed. Ik denk dat het hem speet dat er daar niets meer voor hem te doen viel. Ten slotte stond hij op en klopte zich af en daar stonden we samen met onze armzalige kleren, van zweet doordrenkt, en onze handen helemaal vuil van het

werk, en de eerste krekels begonnen te tsjirpen en de vliegen begonnen echt hinderlijk te worden en de vogels floten zoals ze doen wanneer ze op het punt staan om een plekje te zoeken voor de nacht, en mijn vader boog zijn hoofd en begon te bidden, hij droeg zijn vader op aan de Heer en vroeg ook de Heer vergeving, en eveneens zijn vader. Ik miste mijn grootvader vreselijk en ik had ook behoefte aan vergeving. Maar het was een heel lang gebed.

Elk gebed scheen me lang toe op die leeftijd en ik was werkelijk doodmoe. Ik probeerde mijn ogen dicht te houden maar na een poosje moest ik toch even om me heen kijken. En dat is iets wat ik me nog heel goed herinner. Eerst dacht ik dat ik de zon zag ondergaan in het oosten. Ik wist waar het oosten was, omdat de zon net boven de horizon uit kwam toen we er die ochtend arriveerden. Toen drong het tot me door dat wat ik zag de volle maan was die opkwam, precies op het ogenblik dat de zon onderging. Ze stonden allebei op de rand, met het prachtigste licht ertussenin. Het leek of je het kon aanraken, alsof er tastbare lichtstromen heen en weer schoten, of alsof er geweldige, strakgespannen lichtstrengen tussen hingen. Ik wilde dat mijn vader het ook zag, maar ik begreep dat ik hem dan bij zijn gebed moest storen en ik wilde het zo goed mogelijk doen, dus ik pakte zijn hand en kuste die. En toen zei ik: 'Kijk naar de maan.' En dat deed hij. Zo stonden we daar, totdat de zon onder en de maan op was. Ze leken geruime tijd op de horizon te drijven, ik neem aan omdat ze allebei zo helder straalden dat je er niet recht naar kon kijken. En dat graf, en mijn vader en ik, waren precies tussen ze in, wat ik toen verbazingwekkend vond, want ik had nooit zo stilgestaan bij het verschijnsel horizon.

Mijn vader zei: 'Ik had nooit gedacht dat het hier zo mooi zou zijn. Ik ben blij dat ik dat nu weet.'

Toen we eindelijk thuiskwamen, zagen we er zo verschrikkelijk uit, dat mijn moeder in tranen uitbrak toen ze ons zag. We waren allebei vermagerd en onze kleren waren vodden geworden. De hele reis had nog geen maand geduurd, maar we hadden in de week of zo dat we echt verdwaald waren in boerenschuren en keten geslapen en zelfs op de kale grond. Het was een groot avontuur, als je erop terugkeek, en mijn vader en ik moesten om een aantal tamelijk ver-

velende dingen lachen. Een oude man heeft zelfs een keer op ons geschoten. Mijn vader was, zei hij toen, van plan uit een tuin waar we voorbijliepen een paar doorgeschoten wortelen te pakken. Hij liet een stuiver achter op de stoep als vergoeding voor wat we konden vinden om mee te nemen, wat toch wel erg weinig was. Dat was een mooi gezicht, mijn vader in zijn hemdsmouwen schrijlings op een gammel oud tuinhekje met een bos wortelen in zijn hand, en een kerel achter hem die zijn geweer op hem richtte. We verscholen ons in het struikgewas en toen we tot de conclusie kwamen dat hij ons niet achternakwam, gingen we op de grond zitten en mijn vader schrapte met zijn mes het vuil van de wortel af, sneed hem in stukjes en legde die in de holte van zijn hoed, die hij als een tafeltje tussen ons in gelegd had. En daarna begon hij te bidden, dat vergat hij nooit. Hij zei: 'Voor alles wat we ontvangen,' en toen barstten we allebei in lachen uit tot de tranen ons over de wangen liepen. Ik begrijp nu dat hij de wanhoop nabij was of het wel zou lukken dat we te eten hadden. Het bracht hem er zelfs toe iets te doen dat in de buurt van een misdaad kwam. Die wortel was zo groot en oud en taai, dat hij hem in dunne schijfjes moest snijden. Het was alsof je op een tak kauwde en we hadden bovendien niets om hem mee weg te spoelen.

Pas later drong het tot me door in welke problemen ik gezeten had als hij neergeschoten was, gedood zelfs, en ik daar in mijn eentje gestrand was. Ik droom er nog wel eens over. Ik denk dat hij het soort schaamte voelde dat je hebt als je beseft wat een stomme zet je gedaan hebt, nadat je hem hebt gedaan. Maar hij was vastbesloten dat graf te vinden.

Op een keer, om te benadrukken dat ik moest leren nu ik jong was en nog makkelijk leerde, vertelde mijn grootvader me van een man die hij had leren kennen toen hij naar Kansas kwam, een predikant die zich daar pas gevestigd had. Hij vertelde: 'Die man was niet helemaal zeker van zijn Hebreeuws. Hij liep midden in de winter vijftien mijl door de open vlakte om met ons een interpretatieprobleem op te lossen. We hebben hem moeten ontdooien voor hij ons kon vertellen wat hij op zijn hart had.' Mijn vader lachte en zei: 'Het klinkt raar, maar het is nog waar ook.' Maar ik moest toen aan dat verhaal denken, omdat het me toescheen dat wij iets deden dat daar heel erg op leek.